

مجموعه مباحث اخلاقی

جایگاه محبت در عبودیت

استاد معظم

حضرت آیت الله یثربی کاشانی «دامت برکاته»



۲۴ مهر ماه ۱۳۸۷

۱۵ شوال ۱۴۲۹

تکثیر این جزوه

با رعایت محتوا، حفظ امانت در نقل و ذکر مأخذ مجاز است

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وآله الطاهرين ولعنة الله على أعدائهم أجمعين .

«إلهي مَنْ ذَا الَّذِي ذَاقَ حَلَاوَةَ مَحَبَّتِكَ فَرَامَ مِنْكَ بَدَلًا وَمَنْ ذَا الَّذِي أَيْسَ بِقُرْبِكَ فَأَبْتَغَى عَنْكَ جَوْلًا إلهي فَأَجْعَلْنَا مِنْ اصْطَفَيْتَهُ لِقُرْبِكَ وَوَلَايَتِكَ وَأَخْلَصْتَهُ لِيُودِّكَ وَمَحَبَّتِكَ وَشَوْقَتَهُ إِلَى لِقَائِكَ»^(۱) .

پروردگارا! کیست که شیرینی محبت تو را بچشد و کسی جز تو را بخواهد؟ و کیست که به مقام قرب تو انس گیرد و لحظه‌ای از تو روی گرداند؟ خداوندا! ما را از آنانی قرار ده که برای مقام قرب و دوستی خود برگزیده‌ای و خالص برای عشق و محبتت نموده‌ای و به لقای مشتاق کرده‌ای .

تأملی در معنا و مفهوم محبت:

در این مناجات نورانی امام زین العابدین علیه السلام، ذات اقدس اله را از مقام و جایگاه محبتین مورد خطاب قرار می‌دهند؛ لذا باید نخست اندکی در معنا و مفهوم محبت تأمل نماییم .

۱- مناجات خمسة عشر، مناجات المحبتين .

واژه « حُبّ و محبّت » به معنای میل و رغبت می‌باشد. « حُبّ » در نزد اهل معرفت، نخستین منزل از منازل دهگانه احوال عارفان است. در پی منزل حب، منازل دیگری می‌آید چون غیرت، شوق، عطش و ... عارف، نخست باید میل و اراده به سوی محبوب پیدا کند. سپس در مقام غیرت، اغیار و بیگانه‌ها را از دل می‌زداید و قدم در وادی اشتیاق می‌نهد و مرحله به مرحله منازل را طی می‌کند.

مفهوم محبّت در نزد همه وجدانها واضح است. محبّت یک تعلق و انجذاب بین محبّ و محبوب است. به عبارت دیگر محبّت پیوندی بین محبّ و محبوب است که محبّ برای رسیدن به کمال، قدم در راه تصاحب و به دست آوردن محبوب می‌گذارد. انسان به طور طبیعی غذا را دوست دارد، نسبت به جنس مخالف کشش دارد، نسبت به مقام، مال و علم تعلق و علاقه دارد، لذا برای به دست آوردن این امور تلاش می‌کند.

روشن است که محبّت به هر شیء دارای مراتبی در شدت و ضعف است؛ به این معنا که هر چه تعلق و ربط بیشتر باشد، محبّت بیشتر و قویتر می‌شود. در قرآن کریم کلمه حُبّ، محبّت و مشتقات آن فراوان به کار رفته است.

به عنوان نمونه:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ
وَيُحِبُّونَهُ ﴾^(۱).

۱-سوره مائده آیه ۵۴.

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هر کس از شما از آیین خود باز گردد، خداوند جمعیتی را می‌آورد که آنها را دوست دارد و آنان نیز او را دوست دارند.

محبت نشانه سیر و حرکت مؤمنین و سالکین به سوی خداوند متعال است. کسانی که در مقام سیر به سوی درگاه الهی هستند نشانه‌ها و علائمی دارند که وجود آنها شناخت این افراد را مقدور می‌کند.

علائم و نشانه‌ها گاهی در چهره و شکل ظاهری، نمود و بروز می‌کند. مانند عده‌ای که درخواست ملاقات با امیرالمؤمنین علیه السلام داشتند و عرض کردند ما از شیعیان شما هستیم. امیرالمؤمنین علیه السلام در پاسخ فرمودند: من نشانه‌های شیعیان را در چهره شما نمی‌بینم. آنان عرض کردند: نشانه شیعیان چیست؟ امیرالمؤمنین علیه السلام در پاسخ فرمودند:

«صفر الوجوه من السهر، عمش العيون من البكاء، حدب الظهر من القيام، خمص البطون من الصيام، ذبل الشفاة من الدعاء»^(۱).

زرد رویی از شب زنده داری، چشمهای ضعیف از گریه، خمیدگی کمر از ایستادن، فرورفتگی شکم از روزه داری و خشکی لبان از دعا کردن.

ادعای محبت بدون نشانه و علامت، یاوه گویی است. به گفته شاعر:

از پریدنهای رنگ و از تپیدنهای دل
عاشق بیچاره هر جا هست رسوا می‌شود
اعلی مرتبه محبت، نقطه‌ای است که محب را وادار به عبودیت و پرستش

۱- وسایل الشیعه جلد ۱ صفحه ۹۲.

محبوب می‌کند. به همین علّت است که آیه آخر سوره مبارکه علق سجده واجب دارد. این سجده، سجده اقتراب و قرب الی الله است؛ چرا که سجده اوج قرب و نزدیکی به سوی خداوند است. به همین دلیل در ذکر سجده می‌خوانیم:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَقًّا، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِيْمَانًا وَتَصْدِيقًا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عِبُودِيَّةً
وَرِقَاءً»^(۱).

هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست [و این] حق [و مسلم] است، هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست ایمان داریم و تصدیق می‌کنیم. هیچ خدایی جز خدایی یگانه نیست او را عبادت و بندگی می‌کنیم.
و یا می‌خوانیم:

«أَعُوذُ بِعَفْوِكَ مِنْ عَقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَأَعُوذُ بِرَحْمَتِكَ
مِنْ نَقْمَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ»^(۲).

پروردگارا! پناه می‌برم به گذشتت از عقوبتت، و پناه می‌برم به خشنودیت از غضبت و پناه می‌برم به رحمتت از خشم و پناه می‌برم به تواضع تو.

مراتب ممبّت؛

اهل معرفت با استفاده از آیات و روایات در زمینه درجات و مراتب

۱- ذکر الشیعة، جلد ۳ صفحه ۴۷۲.

۲- کافی، جلد ۳ صفحه ۳۲۴.

محبت بیانات جالبی دارند. یکی از این تعبیرات چنین است:

«تَقَطَّعَ الْوَسَاوِسَ وَتَلَذَّ الْخِدْمَةَ وَتَسَلَّى عَنِ الْمَصَائِبِ»^(۱).

وسواس و تردید را از ریشه قطع می‌کند و خدمت، اطاعت و بندگی را لذت و گوارا می‌سازد و مایه تسلّی از مصیبت‌ها است.

هر یک از این ویژگی‌ها که ذکر شد؛ درجه و مرتبه‌ای از محبت است و سالکین هر یک به تناسب ظرف وجودی خود در این مراحل صعود می‌کنند.

الف - از بین رفتن تردید؛

محبت، هرگونه وسواس و تردید را از ریشه قطع می‌کند؛ زیرا محبت تنها محبوب خود را مشاهده می‌کند و تنها به سوی او جذب می‌شود و از این رو هیچ تردیدی در او نیست و شیطان راهی برای نفوذ در او نمی‌یابد؛ چرا که او برای محبوب خویش خالص و مخلص گشته است. او در دل، جایی برای غیر محبوب نگذاشته است تا آن غیر، کار خلافی انجام دهد. به دلیل همین خلوص در حبّ است که به جز محبوب یگانه خویش همه را هیچ می‌پندارد؛ لذا تردید هم در دل راه نمی‌دهد. در قرآن کریم از زبان شیطان آمده است:

﴿ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلِصِينَ ﴾^(۲).

[شیطان] گفت: به عزّتت سوگند، همه آنان را گمراه خواهم کرد. مگر بندگان خالص تو از میان آنان.

۱- شرح منازل السائرين، صفحه ۲۱۹.

۲- سوره ص آیات ۸۳-۸۲.

خداوند متعال نیز در پاسخ فرمودند :

﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾^(۱).

بر بندگانم تسلط نخواهی یافت، مگر گمراهانی که از تو پیروی می‌کنند.

اگر عبودیت به مرحله اوج و خلوص رسید؛ دیگر در قلب محبّ جز محبوب کسی نیست تا تردید در میدان قلب او بتازد؛ زیرا تردید همواره در مدار شک بین دو شی دوران دارد.

پس مرحله نخست محبت این است که تردید، دودلی و شک را می‌زداید؛ چرا که غیر و بیگانه‌ای وجود ندارد تا باعث وسوسه شود.

منزل دل نیست جای صحبت اغیار دیو چو بیرون رود فرشته در آید^(۲)

ب- لذت از خدمت؛

مرحله دیگر محبت، لذت از عبادت و اطاعت است. اگر محبّ امر و فرمانی را اطاعت کند و از محرّمات پروا نماید؛ نه تنها سختی و مشقتی احساس نمی‌کند بلکه از اطاعت خود احساس لذت و شغف می‌کند. به عنوان مثال، مادری که کودک نوزاد شیرخوار خود را تربیت می‌کند و از شیرۀ جان خود به او می‌دهد و در دل شب بر می‌خیزد و او را آرام می‌کند؛ از تمام ناملایمات و سختی‌هایی که متحمّل می‌شود، نه تنها رنج نمی‌برد که لذت هم می‌برد و با اشتیاق فرزند خود را تربیت می‌کند. در این مرحله، محبّ از هر خدمتی به محبوب لذت می‌برد.

۱- سوره حجر آیه ۴۲.

۲- دیوان حافظ.

ج - ایمنی از مصائب؛

مرحله سوم محبت، سلامت و ایمنی در برابر مصائب است. محبت مایه تسلی از مصیبت‌ها است؛ زیرا قلب محب به چیزی غیر از محبوب تعلق نگرفته است تا با از دست دادن آن و یا به دست نیاموردن آن محزون و اندوهگین شود. پس در واقع به محب مصیبتی نمی‌رسد که نیاز به تسلی از آن باشد او فقط از یک مصیبت هراس دارد و آن هم فقدان محبوب و مهجوری از لقای او است.

﴿وَلَنْبَلُونَكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ
وَبَشِيرِ الصَّابِرِينَ﴾^(۱).

قطعاً همه شما را با چیزی از ترس، گرسنگی و کاهش در مالها و جانها و میوه‌ها آزمایش می‌کنیم، و بشارت ده به استقامت‌کنندگان.

از آیه فوق در می‌یابیم که باید به آنچه که ماندنی و جاودان است دل ببندیم و آن ذات اقدس ربوبی می‌باشد. هرکس که به محبوب واقعی علاقه دارد؛ از دست دادن هیچ چیزی او را مصیبت زده نمی‌کند.

روشهای ایجاد و تقویت محبت؛

حال که دانستیم اولین قدم برای رسیدن به خداوند که محبوب واقعی است؛ محبت است که خود درجات و مراتبی دارد، این سؤال در ذهن پدید

۱- سوره بقره آیه ۱۵۵.

می آید که این محبت چگونه به دست می آید؟ اهل معرفت پاسخ این سؤال را در جمله ای کوتاه، چنین بیان می کنند:

«تنبیت من مطالعة المنّة وتثبيت باتّباع السنّة وتنمو على لاجابة للفاقة»^(۱).

از توجه به نعمتهای الهی می روید، و با پیروی از سنت نبوی ثابت می گردد، اجابت موجب رشد و نمو آن می شود.

الف - تأمل در نعمتهای الهی؛

اولین مرحله ایجاد محبت، تدبّر و دقت در نعمات است؛ چرا که فرد وقتی به نعمتهای الهی خوب بنگرد؛ محبت در دل او می روید. امام زین العابدین علیه السلام می فرماید:

«أوحى الله تعالى إلى موسى عليه السلام: حبّبي إلى خلقي وحبّب خلقي إلىّ. قال: ياربّ كيف أفعل؟ قال: ذكّرهم آلائي ونعمائي ليحبّوني»^(۲).

خداوند به حضرت موسی علیه السلام وحی کرد که مرا نزد بندگانم محبوب کن و بندگانم را نیز نزد من محبوب کن حضرت موسی علیه السلام عرض کرد: چگونه؟ خداوند متعال فرمود: آلاء و نعمات^(۳) مرا به بندگان به یاد آور تا مرا دوست بدارند.

۱- شرح منازل السائرین صفحه ۲۱۹.

۲- مستدرک الوسائل جلد ۱۲ صفحه ۲۴۰.

۳- بعضی از اهل تفسیر می گویند: منظور از آلاء، نعمات معنوی است و منظور از نعمت، نعمات، مادی می باشد.

به گفته شاعر:

ما نبودیم و تقضامان نبود لطف تو ناگفته ما می شنود^(۱)
نعمت وجود و آفرینش بالاترین و بارزترین نعمت است که گویا از فرط
وضوح کمتر به آن توجه می شود. در قرآن کریم آمده است:

﴿وَأَسْخَعْ عَلَيْكُمْ نِعْمَةَ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً﴾^(۲).

نعمتهای آشکار و پنهان خود را به طور فراوان بر شما ارزانی داشته است.

و در آیه ای دیگر آمده است:

﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا﴾^(۳).

اگر نعمتهای خدا را بشمارید هرگز آنها را شماره نتوانید کرد.

در حدیث قدسی آمده است که:

«خَلَقْتُ الْخَلْقَ وَتَحَبَّبْتُ إِلَيْهِمُ بِالنِّعَمِ»^(۴).

هستی را آفریدم و با نعمتها محبوب آنان شدم.

یکی از عواملی که می تواند ریشه محبت را در دل بدواند، توجه و التفات
به نعمات الهی است، آن هم نعمتهای فراوانی که شکر یکی از آن هم برای ما
مقدور نیست.

ب: پیروی از خاندان وحی ﷺ؛

گام دوم در این مرحله و برای به دست آوردن محبت، پیروی از سنت

۱- مثنوی معنوی دفتر اول بیت ۶۱۰.

۲- سوره لقمان آیه ۲۰.

۳- سوره نحل آیه ۱۸.

۴- تفسیر ابن العربی جلد ۱ صفحه ۹۵.

نبوی است؛ زیرا با پیروی از فرامین و دستورات پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام، قلب انسان روشن می‌گردد و در نتیجه محبت محکم و استوار می‌شود.

در روایتی آمده است که عایشه می‌گوید: در یکی از شبها که نوبت من بود؛ دیدم که رسول الله ﷺ در بستر نیستند. ترسیدم که شاید رسول الله ﷺ به حجره دیگری رفته است. در پی جستجوی رسول الله ﷺ شدم. دیدم که ایشان در گوشه‌ای از حیات مشغول عبادت هستند. به ایشان عرض کردم مگر خداوند متعال گناهان گذشته و آینده شما را نبخشیده است؟ رسول الله ﷺ در پاسخ فرمودند:

«أَلَا أكون عبداً شكوراً؟»^(۱).

آیا بنده‌ای سپاسگذار نباشم؟

شکر نعمت، پاسخ محبت است. احسان خود به خود انسان را به عبودیت می‌کشاند.

«الإنسان عبداً إحساناً»^(۲).

انسان بنده احسان و نیکوکاری است.

خداوند متعال می‌فرماید:

۱- کافی جلد ۲ صفحه ۹۵.

۲- شرح اصول کافی، جلد ۷ صفحه ۲۲.

﴿ هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴾^(۱).

آیا جزای نیکی جز نیکی است؟

بنابراین برای تحکیم محبت، نخست باید در نعمات الهی تأمل کرد و از سنت رسول الله ﷺ و اهل بیت علیهم السلام پیروی نمود.

ج: پاسخ و اجابت الهی؛

همین که توجه کنیم که ما فقیر و نیازمند به خداوند متعال هستیم و دست نیاز به سوی خداوند متعال دراز کنیم و از طرف ذات اقدس ربوبی پاسخ دریافت نماییم؛ محبت رشد و پرورش می‌یابد. پاسخ الهی بهترین دلیل برای وجود محبت است؛ زیرا اگر خداوند بنده خود را مبعوض بدارد، دعای او را اجابت نمی‌کند.

«الهي مَنْ ذَا الَّذِي ذاقَ حَلَاوَةَ مَحَبَّتِكَ فَرَامَ مِنْكَ بَدَلًا».

پروردگارا! کیست که شیرینی محبت تو را بچشد و کسی جز تو را بخواهد.

اگر محبوبی همه دل انسان را تسخیر کند، دیگر به دنبال محبوب دیگر

گشتن نه تنها بی معنا می‌شود بلکه نا سپاسی هم خواهد بود.

«وَمَنْ ذَا الَّذِي أَنَسَ بِقُرْبِكَ فَأَبْتَغَىٰ عَنْكَ جَوْلًا».

پروردگارا! کیست که به مقام قرب تو انس بگیرد و لحظه‌ای از تو روی

بگرداند.

۱- سورة الرحمن آیه ۶۰.

«الهي فاجعلنا ممن اصطفيتهم لقرنك وللايتك واخلصته لودك ومحبتك
وشوقته الى لقائك».

خداوندا! ما را از آنانی قرار ده که برای مقام قرب و دوستی خود برگزیده‌ای و
خالص برای عشق و محبتت نموده‌ای و به لقایت مشتاق کرده‌ای .

در این نیایش نورانی خلوص و محبت مورد عنایت خاص می‌باشد و امام
سجاد علیه السلام مکرر بر آن تأکید کرده‌اند . دل باید سرشار و لبریز از محبت الهی
باشد . خداوند متعال می‌فرماید :

﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ﴾ (۱) .

آنها که ایمان دارند ، عشقشان به خدا شدیدتر است .

چون احکام شرع ناظر به واقعیات است ؛ لذا این احکام با فطرت و خلقت
انسان تضاد ندارد ؛ بنابر این محبت الهی با دوست داشتن مال ، فرزند ،
خانواده و... منافاتی ندارد و منظور از محبت الهی این نیست که تمام دوستی‌ها
و پیوندها قطع و نابود گردد ؛ بلکه باید محبت الهی بر همه محبت‌های دیگر
مقدم باشد .

خداوند متعال می‌فرماید :

﴿ قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ
اقتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ

۱-سوره بقره آیه ۱۶۵ .

وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِقِينَ ﴿١١﴾ .

بگو اگر پدران و فرزندان و برادران و همسران و طایفه شما و اموالی که به دست آورده‌اید و تجارتی که از کساد شدنش می‌ترسید و خانه‌هایی که به آن علاقه دارید در نظرتان از خداوند و پیامبرش و جهاد در راهش محبوب‌تر است، در انتظار این باشید که خداوند عذابش را بر شما نازل کند! و خداوند جمعیت نافرمان‌بردار را هدایت نمی‌کند.

«وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ»

۱- سوره توبه آیه ۲۴.

اگر عبودیت به مرحله اوج و خلوص
رسید؛ دیگر در قلب محبّ جز محبوب
کسی نیست تا تردید در میدان قلب او
بتازد؛ زیرا تردید همواره در مدار شکّ
بین دو شی دوران دارد. پس مرحله
نخستِ محبت این است که تردید،
دودلی و شک را می‌زداید؛ چرا که غیر و
بیگانه‌ای وجود ندارد تا باعث وسوسه
شود.

منزل دل نیست جای صحبت اغیار دیو چو بیرون رود فرشته در آید
(صفحه ۹ از همین جزوه)

www.yasrebi.ir

پست الکترونیک: info@yasrebi.ir

محل برگزاری جلسات:

چهار راه شهدا - خیابان معلم - کوچه معلم ۱۴ - پلاک ۸

تلفن ۷۷۳۲۳۶۷ و ۷۷۴۹۱۶۰ - نمابر ۷۷۴۳۹۱۹